

Г. К. Кожолянко*

РІЗДВЯНА ОБРЯДОВІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ГУЦУЛЬЩИНИ: ДОХРИСТІЯНСЬКИЙ І ХРИСТІЯНСЬКИЙ ЗМІСТ

На українській Гуцульщині у перші десятиліття ХХІ ст. у святкуванні Різдва спостерігається збереження певного консерватизму. Під час відзначення цього свята відбувається поєднання дохристиянських і християнських елементів.

Відомий буковинський письменник другої половини ХІХ ст. Юрій Федькович зібрав багато етнографічних матеріалів про календарну обрядовість гуцулів, які ввійшли до праці «Писання Осипа Юрія Федьковича. Поезії» (перше повне видання якої з першодруків було опубліковане Іваном Франком лише у 1902 році). У ній містяться

* д.і.н., професор, голова Буковинського етнографічного товариства.

джерельні етнографічні матеріали про календарну різдвяну обрядовість гуцулів.

Характеризуючи різдвяне свято гуцулів, він відзначав: «І святкували той празник дуже весело і торжественно, світили світло, укривали стіл, клали на стіл убрані колачі, мід і солодку кутю з маком (куке-амоні звалися у древніх єгиптян пшеничні книші), на покутю ставили убраний сніп пшениці, робили годи, гостили ся» [4, с. 606]. У гуцулів варену пшеницю з медом називали «дзьобавкою», очевидно, тому, що колись її їли дзьобаючи, тобто визбируючи зерно за зерном і жуючи.

Юрій Федькович подає свою версію походження слова «Коляда»: «Божеством наших праотец було світле Сонечко. Звале его Лад, і святкували єму кожного року три великі праздники. Перший праздник святкували тогди, коли сонечко зачинало змагати ся в силу і день рости, то єст при кінці місяця Декемирія, і звали той празник «Ко-Ладу», с чого походить слово Коляда» [4, с. 606].

На Гуцульщині колядувати ходили діти, парубки, дівчата, господарі з господинями. Але всюди першими йшли колядувати діти. Люди вірили, що побажання, висловлені в колядках дітей, збудуться. Крім дітей на перший день Різдвяних свят колядували і дорослі парубки. Вони вже ходили із «звіздою» та дзвіночком. «Звізду» робили з тоненьких дощечок, яких мало бути рівно сім. У дохристиянські часи всередині «звізди» була тільки свічка. Під впливом християнської церкви в кінці XIX ст. у центрі «звізди» почали встановлювати образок-сценку «Народження Христа» і свічку. Свічка символізувала світло, сонце. Ватага колядників складалася з п'яти-восьми осіб: «береза» («переза») – керівник всієї коляди, «звіздоноша» – носив «звізду», «дзвонар» – який повинен був весь час дзвонити і цим давати знати, що йде парубоцька коляда, «міхоноша» – разом з помічником збирав дарунки. На Буковинській Гуцульщині кількість колядників не перевищувала 6 осіб. Під час колядувань з хлопцями-колядниками ще ходили і підігравали співові скрипаль, цимбаліст, трембітар.

Юрій Федькович, характеризуючи гуцульську Коляду, писав: «Пережа (не Береза, як его зовут) називається той парубок, що дістане від духовного і громадського начальства позволіне – с Колядов ходити, а се не так легко та ні так обоятно, як кому ся видит. Для того ж мусит не тільки він сам бути парубок розумний, тверезий, честний і поважний, але й таких колядників до себе обібрати, аби не лиш були добрі співаки, але і честні дедінії, котрих ціла громада знає і поважає. Як же обібрав він таких парубків, найбільше шість, тогди стараєсь о добру музику, бо без музики, як то кажуть, коляда глуха [4, с. 606–607].

Також на Буковинській Гуцульщині, де складовим елементом колядування були танці, перед хатою і в хаті (пляс) група колядників

мала ще й трьох «плясунів». Кожен з танцюристів повинен був мати топірець. Більшість учасників ватаги прив'язували до правої руки дзвіночки.

На Буковинській Гуцульщині колядники, за дозволом господаря, виконували в хаті священний танець «Кругляк». Чим довше виконувався танець, тим довшими (вищими) мали б вирости дерева, польові культури тощо [3, с. 68].

Колядники ходили по всьому селу, не минаючи жодної хати. Коли ж обминають двір – значить, не шанують. На Гуцульщині за це на колядників було багато нарікань. Чим більше ватаг колядників приходить до хати, тим краща шана господарям, більше радості.

Давні коляди гуцулів розрізнялись за призначенням. Колядники виконували коляди хлопцеві, дівчині, господарю, господині тощо.

Так, наприклад, у коляді, призначеній для дівчини, що міститься у праці Ю. Федьковича «Писання Осипа Юрія Федьковича», колядники згадують круті гори, сокола, гарну дівчину, яка пливе на кораблі по Дунаю, вінчальний віночок та перстень.

На круті горі сив соків сидит.
Сив соків сидит, круто ся дивит,
Круто ся дивит, далеко видит.
Гой дивит він ся краєм Дунаєм.
Краєм Дунаєм на гуслех грают,
На гуслех грают, коляд співають.
А по Дунаю корабель плавле,
А в тім кораблі ґречная панна,
ґречная панна, на ймя
В кораблі сидит, сокола бавит,
Братчика з війска ся надіваєт.
А братчик їде, три дари несе.
Три даруночки: гой чобіточки,
Другий дарунчик: павяний вінчик,
Третий дарунчик: срібний перстінчик.
Гой чобіточки до гулянечка,
Павяний вінец до вінчанечка,
Срібний перстенец до мінянечка.
А за сим словом і т. д.
Вінчуємо! Вінчуємо, ґречная панно [4].

Традиційні дохристиянські хвальні вітання звучать у коляді хлопцеві. У цій коляді згадується буковинський Хотин та галицький Львів, традиційний одяг – сорочка і рантух, майбутнє весілля тощо:

По під Хотінец битий гостинец.
Гой рушив туда ґречний молодец,

Гречний молодець, на ймя
Коником грає, Львів ся здрегає,
Конем наверхнув, Львів ся зодрегнув.
Зібрав він хлопців напередовців.
Хотінце кажут: «То наш пан їде!»
А мамка каже: «То мій син їде!»
«По чим ти єго, мамко, пізнала,
Що 'го від разу сином назвала?»
«Пізнала-м єго по горді мові.
Ще й по сороцці по рантухові:
В него сорочка як біль біленька,
Як біль біленька, як лист тоненька».
Де-ж она прана? – В дунайских водах.
Де в'на сушена? – В тура на рогах.
Де в'на тачена? – У царских дворах,
У царских дворах, тисових столах.
Чим она прана? – Срібним пранничком.
Чим в'на тачена? – Винним яблучком.
Де в'на вберана? – В Бога за дверьми.
Де в'на ношена? – В царских теремах.
А хто ю носив? – Гречний молодець,
Гречний молодець на ймя
А за сим словом будь, молод, здоров!
І з вітцем, з матков, з усев челядков,
І з наріченев і з зарученов!
В городі зіля, в дворі весіля!
А сам вийди д нам тай подякуй вам,
Що-м ти так красно защебетали,
Як соловейко у лузі й тузі,
Як зазулечка в вишневих садах,
Як ластівочка в побитих дворах.
Вінчуємо! Вінчуємо, гречний молодче і т. д. [4].

У коляді, записаній Ю. Федьковичем на Гуцульщині, господарь
безпосередньо підноситься до рівня господарів-королів сонечка, місяця,
дощика у травні, небесних зірочок:

Блудило хлопців сім сот молодців,
Сім сот молодців, все колядовців.
Тай прибудили до господаря,
До господаря, до пана
В него-ж подвіре сріблом леліє,
А в єго дворі два, три королі:
Гой перший король – сонечко з раю,

А другий король – князь-місяць з гаю,
А третій король – дощик у маю.
Перший королю, чим ся похвалиш,
Чим ся похвалиш, чим нас обдариш?
Гой знаю, знаю, чим ся похвалю!
Та як я зійду в неділю рано,
Всі ся церковці поотворяют,
Всі ся світичі позажигают.
Всі добрі люде до церкви підут,
А с церкви йдучи – колядуючи.
Другий королю, чим ся похвалиш,
Чим ся похвалиш, чим нас обдариш?
Гой знаю, знаю, чим ся похвалю!
Та як я зійду з вечера пізно,
З вечера пізно, на небі звідно,
Урадуєт ся гість у дорозі,
Гість у дорозі, коники в возі.
Третий королю, чим ся похвалиш,
Тим ся похвалиш, чим нас обдариш?
Та як я спаду три рази в маю,
Урадуєт ся гори й долини,
Гори й долини, всі полонини,
А за сим словом...

Вінчуємо! Вінчуємо Вас, пане господар [4].

Зміст цієї коляди засвідчує, що ще у другій половині ХІХ ст. на Гуцульщині гуцули продовжували підтримувати свої традиційні дохристиянські вірування через народну звичаєвість та обрядовість. Навіть на початку ХХІ ст. гуцули продовжують колядувати з колядами, які мають язичницький зміст [1, спр. 4, арк. 1–3].

Серед дійових осіб-колядників на Гуцульщині виділялась особа хлопця-Берези, який був керівником парубочої ватаги. Ю. Федькович зафіксував на Буковинській Гуцульщині приспівку для Берези на коляду, де згадуються птахи-пави, весільні білі коні, гуцульська сім'я, воли-золоторогі:

Бре море, ей бре море!
У сему двору мирове!
Встань скоро, ей встань скоро!
В золоті, в сріблї обори!
Ей пави, ей та пави
По сему двору літали!
Ей станьте, станьте з весільними
Білими кіньми під стіньми!

Ей жено, гречная жено,
У тебе сини як пани!
Дзвеніли, ей дзвеніли
Чотири воли у сріблі!
Дзвеніли чотири воли
Золоторогі, все білі! [3]

Давнім дохристиянським змістом наповнена коляда дитині, яку колядники виконували в хаті, де була мала дитина:

Пишна кидрина в гору ся вила,
В гору ся вила, сино зацвила,
А на віршочку тай колисочка,
А в ті колисці гордое дитя,
Гордое дитя на ймя
У кости грає, краще співає,
Винним яблучком все підкидає.
Учули-ж тоє два-три королі,
Приходя близко, клонят ся низко,
Приходя блище, клонят ся нище:
«Витай нам, витай, гордое дитя,
Гордое дитя, на ймя

Хто-ж тебе навчив у кости грати,
Винним яблучком підкидувати?»
«Навчила-ж мене мамка рідненька,
Мамка рідненька, сестра маленька,
По тричи в ночи тай устаючи,
Винним яблучком підкидаючи».
Вінчуємо тебе, гордое дитя,
Гордое дитя, на ймя

Рости велике до черевика,
Від черевика до чоловіка,
Вітцу на славу, матці на втіху!
А колядникам хоть по горіху.
Вінчуємо!

Вінчуємо, гордое дитя і т. д.

У другій половині ХІХ ст. на Гуцульщині з'являються колядки, де було замінено назву бога – з «ясного сонечка» на Христа Бога, Божу Матір та апостолів:

Перший гостонько – ясне сонечко,
Ясне сонечко – сам Господь-Христос!
Другий гостонько – ясна зірниця,
Ясна зірниця – Пресвята Діва!
Третій гостонько – ясен-красен місячик,

Ясен-красен місячик – то святий Петро-Павло...

Зокрема, львівських етнолог Р. Кирчів у статті «Українські колядки і щедрівки» констатує, що у християнський час рефренні величання дохристиянських богів замінено фразами «Ой дай Боже», «Христос родився» та ін. [2, с. 8]. Це засвідчують також матеріали етнографічних експедицій початку ХХІ ст. [1, спр. 2, арк.1–5].

У кінці ХІХ– ХХ ст.ст. на Гуцульщині з'являються колядки «Богогласника», створені духовними отцями. Колядки релігійно-біблійного змісту охоплюють багато євангельських оповідань про життя, муки, смерть і воскресіння Ісуса Христа. Співається в цих колядках і про обирання імені для Народженого, про Богородицю та ін. В більшості місцевостей Гуцульщини ці колядки побутують і в наші дні. Так, наприклад, відома зараз колядка «Бог предвічний», зявилася на Гуцульщині у кінці ХІХ століття.

Бог предвічний народився,
Прийшов днесь із небес,
Щоб спасти люд свій увесь
І утішився.

В Вифлиємі народився
Месія, Христос наш
І пан наш для всіх нас
Нам народився.
Обвістився Ангел Божий
Наперед пастирям,
А потім звідарям
І земним звірям.

Діва Сина породила,
Зірка стала, де Христа
Невіста Пречиста
Сина зродила.

А три царі несуть дари
До Вифлиєм міста,
Де Діва Пречиста
Сина повила [3, т. 3, с. 64].

Дослідження показали, що у ХІХ – першій половині ХХ ст. га Гуцульщині ще переважно святкували Різдво за дохристиянським обрядом, проте під впливом християнства багато у колядках і святкуванні змінилось, християнізувалося. Етнографічні експедиції Чернівецького національного університету на початку ХХІ ст. засвідчують поєднання дохристиянського і християнського святкування Різдва на всьому терені української Гуцульщини.

-
1. Етнографічна експедиція Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича, 2002. – Ф. 1. – Спр. 2, 4.
 2. Кирчів Р. Українські колядки і щедрівки / Р. Кирчів // Колядки і щедрівки / упор. М. С. Глушко. – К. : Музична Україна, 1991. – 240 с.
 3. Кожолянко Г. К. Етнографія Буковини. Календарна обрядовість. – Т. 3. – Чернівці, 2004. – 392 с.
 4. Писання Осипа Юрія Федьковича. Т. 1. Поезії / упор. І. Франко. – Львів, 1902. – 806 с.